

нею потрібні спеціальні знання, які дозволяють орієнтуватися у всій різноманітності природоохоронних проблем, знаходити оптимальні рішення.

Список використаних джерел

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. Desai N. The outcome of Rio // Network'92. – 1992. – №18. – P.19.
3. Горшков В. Г., Кондратьев К. Я. Принципы Ле Шаталье в приложении к биосфере // Экология. – 1990. – №1. – С.7–16.
4. Программа действий: Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
5. Berreen J., Meyer A. A package marked «Return to sender». Some problems with the Climate Convention // Network'92. – 1992. – №18. – P.6–7.
6. Хилько М. И. Экологична політика. – К.: Абрис, 1999. – 363 с.
7. The spirit of Rio: Earth Summit 1992 // Brundtland Bull. – Issue 16. – 1992. – P.3.
8. Марчук Г. И., Кондратьев К. Я. Приоритеты глобальной экологии. – М.: Наука, 1992. – 263 с.
9. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

References

1. Nashe obshhee budushhee: Doklad Mezhdunarodnoj komissii po okruzhajushhej srede i razvitiju (MKOSR). – M.: Progress, 1989. – 376 s.
2. Desai N. The outcome of Rio // Network'92. – 1992. – №18. – P.19.
3. Gopshkov V. G., Kondrat'ev K. Ja. Ppincipy Le Shatal'e v prilozhenii k biosfere // Jekologija. – 1990. – №1. – S.7–16.
4. Programma dejstvij: Povestka dnja na 21 vek i drugie dokumenty konferencii v Rio-de-Zhanejro v populjarnom izlozhenii. – Zheneva: Centr «Za nashe obshhee budushhee», 1993. – 70 s.
5. Berreen J., Meyer A. A package marked «Return to sender». Some problems with the Climate Convention // Network'92. – 1992. – №18. – P.6–7.
6. Hyl'ko M. I. Ekologichna polityka. – K.: Abrys, 1999. – 363 s.
7. The spirit of Rio: Earth Summit 1992 // Brundtland Bull. – Issue 16. – 1992. – P.3–
8. Marchuk G. I., Kondrat'ev K. Ja. Prioritety global'noj jekologii. – M.: Nauka, 1992. – 263 s.
9. Ukaz Prezidenta Ukrai'ny «Pro Strategiju stalogo rozvytku «Ukrai'na – 2020» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Khylko M. I., Doctor of Philosophy, Professor, Department of Political Science Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), Khylko.m@gmail.com

Ecosafety sustainable development priority

Analyzes the basic documents on sustainable development of environmental safety. Adopted by the international community as a priority for immediate practical implementation.

Keywords: environmental sustainability, the environmental crisis, ecological priority, the environment, climate, biodiversity.

Хилько Н. И., доктор философских наук, профессор кафедры политологии, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), Khylko.m@gmail.com

Приоритет устойчивого экобезопасного развития

Анализируются базовые документы по устойчивому экобезопасному развитию, приняты международным сообществом в качестве приоритетных для немедленного практического внедрения.

Ключевые слова: устойчивое экологическое развитие, экологический кризис, экологические приоритеты, окружающая среда, климат, биоразнообразие.

* * *

УДК 94(100):327

Ціватий В. Г.,
ректор Дипломатичної академії України при МЗС
України, кандидат історичних наук, доцент кафедри
дипломатичної та консульської служби, Заслужений
працівник освіти України (Україна, Київ),
tsivatyy@i.com.ua / tsivatyy@gmail.com

Новітні тенденції в теорії та практиці європейської зовнішньої політики і дипломатії доби раннього нового часу: історико–інституціональний аспект

За підсумками компаративного аналізу зовнішньої політики і дипломатії європейських держав раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) подано модель європейської дипломатії досліджуваного періоду. Особлива увага приділяється інституціональному розвитку суспільно–політичної думки та інституційно–дипломатичної практики в Західній і Центральній Європі. Визначено напрями розвитку теорії та практики зовнішньої політики і дипломатії в Європі раннього Нового часу (XVI–XVIII століть), особливості їх формування і становлення у провідних державах Європи.

У статті проаналізовано Віденський конгрес (1814–1815 рр.) як визначну історичну подію для політико–дипломатичного та інституційного розвитку Європи. Увагу акцентовано на дипломатичному інструментарії, національній специфіці та особливостях переговорного процесу європейських держав на конгресі. Підсумки Віденського конгресу слугували важливим стимулом для подальшого соціально–економічного, безпекового, політичного та дипломатичного європейського розвитку. Практичні здобутки Віденського конгресу і досвід, набутий європейською дипломатією кінця XVIII – початку XIX століття, визначили майбутній інституціональний розвиток світової дипломатії та міжнародного права, не втративши своєї актуальності й для сьогодення.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, політико–дипломатична система, Віденська система міжнародних відносин, Віденський конгрес (1814–1815 рр.), ранній Новий час (XVI–XVIII ст.), Європа.

Теорія і практика дипломатії, зовнішньої політики й міжнародних відносин на сьогодні знову стає об'єктом прискіпливої уваги сучасних науковців, що можливо пояснити одним беззаперечним фактом – кардинальними змінами, що відбуваються щоденно в сучасній системі міжнародних відносин глобалізованого світу. У такі критичні моменти відповіді, як правило, на нашу думку, варто й необхідно шукати перш за все, в історичному досвіді.

Так, одне з центральних місць у політико–дипломатичній теорії й практиці доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) посідали проблеми розуміння сутності, функцій, методів реалізації влади та їх інституціонального розвитку. З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно–правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, концептів «зовнішня політика» і «дипломатія», моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію, політико–дипломатичних систем, технік переговорного процесу тощо. Інституціоналізація – це перетворення будь–якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади і іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій, політико–дипломатичні системи тощо).

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної

термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

Для доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб держав Європи. Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду [4, с. 268–274].

Поняття «інституціоналізація» активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав, політико-дипломатичних систем провідних держав світу.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя та раннього Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як С. В. Віднянський, Б. М. Гончар, О. Б. Дьомін, В. О. Дятлов, І. В. Жалоба, М. В. Кірсенко, А. І. Кудряченко, С. І. Лиман, О. П. Машевський, Н. Г. Подаляк, С. В. Пронь, О. І. Сич, С. Б. Сорочан, Л. Д. Чекаленко, Т. В. Чухліб.

Значну увагу дослідженню проблем історії, теорії та практики дипломатії, зовнішньої політики і міжнародних відносин досить широкого хронологічного періоду (від Стародавнього часу, Середньовіччя й раннього Нового часу до Нового часу й Новітньої доби сьогодення) приділяють (приділяли) науковці Дипломатичної академії України при МЗС України (проф. Гуменюк Борис Іванович; проф. Ціватий Вячеслав Григорович; проф. Подаляк Наталія Гордіївна; проф. Чекаленко Людмила Дмитрівна; проф. Машевський Олег Петрович та ін.). В Академії засновано відповідні українські наукові школи досліджень історії,

теорії та практики дипломатії, зовнішньої політики України та зарубіжних країн, зокрема – компаративний контекст, видано значну кількість науково-методичних видань та монографій.

Проблематику теорії та практики зовнішньої політики ґрунтовно досліджують у відділі історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України під керівництвом завідувача відділу проф. С. В. Віднянського. Окремі напрями досліджень Інституту всесвітньої історії НАН України (директор – проф. Андрій Іванович Кудряченко) присвячено питанням зовнішньої політики зарубіжних країн і України доби Новітнього часу (XX–XXI століть).

Характерною рисою російської історіографії другої половини XX – початку XXI століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці російських істориків-дослідників, таких як – Л. М. Брагіна, В. О. Ведюшкін, Н. І. Девятайкіна, Ю. Є. Івонін, Л. І. Івоніна, О. Ф. Кудрявцев, М. А. Ліпкін, О. Д. Люблінська, Б. Ф. Поршнев, С. Д. Сказкін, С. П. Карпов, П. Ю. Уваров, Н. О. Хачатурян, Л. Р. Хут, С. К. Цатурова, А. О. Чубарьян, М. А. Юсім та інші.

Суттєву увагу до проблем теорії та практики міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл [9; 10].

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл. Англо-американська і французька історіографія представлена в праці Марка Жаретта [10]. На особливу увагу, як приклад, заслуговує монографія французького історика Тьєррі Ленца, яка була видана в Парижі у 2013 році. Ця робота відображає особливості поглядів представників новітньої французької історіографії на передумови, хід і результати Віденського конгресу. Першочергове завдання свого дослідження Т. Ленц вбачає не стільки в тому, щоб висвітлити фактичні події та інституціональну історію Віденського конгресу в різних її проявах, а головню в тому, щоб оцінити значущість його наслідків для всієї Європи. Французький дослідник підкреслює, що він намагався написати європейську історію Віденського конгресу, відмовившись від позитивних або негативних стереотипів і міфологем. Вельми показово, що автор книги заявив про необхідність подолати певною мірою застарілі франкоцентричні погляди на Віденський конгрес. У його роботі надається розгорнута французька історіографія досліджуваного питання [9].

У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно

виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти, не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

У сфері зовнішніх зносин дипломатія є засобом реалізації зовнішньої політики. З цієї проблематики пов'язані й оціночні судження сучасників стосовно різних державно-правових форм та історичних типів правління, моделей дипломатії, дипломатичного інструментарію, об'єктивних оцінок політичних реалій і створення ідеалів міждержавних відносин. Саме в період раннього Нового часу створюються нові інститути дипломатії, нові механізми міждержавних відносин та технології переговорного процесу, теоретично обґрунтовується та практично розробляється новий дипломатичний інструментарій.

Мета статті – проаналізувати особливості формування політико-дипломатичних систем провідних держав Європи доби раннього Нового часу в контексті теоретико-методологічних засад теорії дипломатії, зовнішньої політики і міжнародних відносин, а також виокремити особливості Віденської системи міжнародних відносин та історичне доленосне значення Віденського конгресу (1814–1815 рр.) для політичного майбуття Європи й Європейського Союзу. У сфері зовнішніх зносин дипломатія є засобом реалізації зовнішньої політики. З цієї проблематики пов'язані й оціночні судження сучасників стосовно різних моделей дипломатії, дипломатичного інструментарію, об'єктивних оцінок політичних реалій і створення ідеалів міждержавних відносин. Саме в період раннього Нового часу створюються нові політико-дипломатичні системи, інститути дипломатії, нові механізми міждержавних відносин та технології переговорного процесу, теоретично обґрунтовується та практично розробляється новий дипломатичний інструментарій.

Методи дослідження. Під час написання статті було використано метод компаративного (порівняльного) аналізу, завдяки якому вдалось розглянути нові тенденції в розвиткові системи міжнародних відносин, зовнішній політиці та розвиткові моделі дипломатії європейських держав доби раннього Нового часу, а також аналітико-прогностичний, системно-історичний й історико-порівняльний методи дослідження.

Результати дослідження. У період Італійських воєн (1494–1559 рр.) розпочався процес формування політико-дипломатичної системи в Європі, та – відповідно формування європейської системи міжнародних відносин, т.зв. Довестфальська система міжнародних відносин (або Середземноморська система міжнародних відносин або Като-Камбрзійська система міжнародних відносин). Ця назва (Довестфальська/Середземноморська/Като-камбрзійська) для позначення відповідної нової системи міжнародних відносин та політико-дипломатичної системи автором вперше вводиться в науковий обіг у контексті обґрунтування теорії та практики політико-дипломатичних систем. Саме в цей період було закладено основи інституціонального розвитку постійних дипломатичних представництв в Європі, визначено їх політико-правовий статус, було закладено основи

практики переговорного процесу, етикету та церемоніалу, елементи протокольної практики в дипломатії тощо.

Наступним етапом посилення міждержавних відносин за підсумками Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.), і відповідно – підсумкового мирного договору – Вестфальського (1648 р.), стало становлення Вестфальської системи міжнародних відносин і удосконаленої політико-дипломатичної системи. Вестфальський мир забезпечив юридичні підвалини для інституційного закріплення ряду нових принципів й інститутів міжнародного права, формування й трансформації раніше існуючих постійних дипломатичних представництв в Європі, визначення режиму іноземців, переходу до епохи буржуазного міжнародного права тощо. Наприкінці XVIII століття стало вкрай необхідним у нових політико-дипломатичних умовах визначити нові правила гри. Попередній вестфальський міжнародний порядок (Вестфальська система міжнародних відносин), який підтримував рівновагу сил в Європі шляхом постійної боротьби (дипломатичної та військової) між європейськими державами, зруйнував у свій час Наполеон Бонапарт. А його «порядок», заснований на нав'язуванні монополії Франції шляхом війни, був зметений поразкою Франції в 1812–1814 роках. Саме для визначення нової системи міжнародних відносин було прийнято рішення зібрати у Відні конгрес представників усіх європейських країн, крім Турції [4, с. 272–274; 11].

Вплив міжнародних конгресів і конференцій на розвиток міжнародного права, дипломатії та зовнішньої політики особливо проявився в період після Наполеонівських воєн (1803–1815 рр.) та за підсумками Віденського конгресу (1814–1815 рр.). Практичними здобутками європейської дипломатії та міжнародного права за підсумками Віденського конгресу стали: створення нової системи міжнародних відносин у Європі, встановлення міжнародного режиму з приграничних і міжнародних річок, становлення принципу легітимізму, унормування статусу постійного нейтралітету, визначення рангів дипломатичних агентів. Особливо варто відзначити положення занесені до додатків Заключного акта конгресу [1; 3]. Віденський конгрес склав прецедент регулярного скликання міжнародних конференцій великих держав, під час яких великі держави отримали можливість обговорювати і знаходити шляхи для ефективного вирішення міжнародних проблем. Історичні наслідки і правові норми, закріплені на Віденському конгресі, продовжували адаптуватися до нових реалій часу вже під час роботи наступних міжнародних інституцій (конгресів і конференцій) XIX – початку XX століть, які безпосередньо спиралися саме на рішення Віденського конгресу.

Віденський конгрес (01 листопада 1814 р. – 08 червня 1815 р.) – це найбагаточисельніший і найдовший саміт в історії міжнародної політики та світової дипломатії [12]. Він продовжувався дев'ять місяців, на нього прибули глави 216 європейських держав. Усі вони де-юре визнавалися рівноправними. Справа в них була надзвичайної ваги – навести в Європі лад після Наполеона Бонапарта. Порядок саме такий, який мали у своїй уяві тогочасні освічені монархи. Абсолютна більшість – дрібні європейські глави держав (князьки), являли собою не більш, ніж масовку навколо великої «п'ятірки»: Росії, Австрії, Англії, Пруссії та Франції, які де-факто вирішували майбутню долю Європи...

Загальних засідань усіх дипломатів не скликали. Віденський конгрес у цілому не був навіть офіційно відкритим. Його робота була територіально зосереджена в тодішньому Міністерстві закордонних справ Австрії на площі Балльхауптплац (нинішня державна канцелярія). З найважливіших питань було сформовано комітети або комісії. Під час Конгресу між учасниками було підписано ряд договорів про державні кордони і були прийняті багаточисленні декларації та постанови, значна частина яких увійшла в Заключний акт Віденського конгресу і додатків до нього. На Віденському конгресі вся Європа вперше була охоплена системою загальних договорів.

Віденський конгрес («Битва дипломатів») – це було не нудне «засідало» або «дипломатичне збіговисько», а це свято життя, «славновісна мить» або «щаслива мить», як назвав Людвиг ван Бетховен свою кантату, під впливом подій, церемоній і антуражу Віденського конгресу. Усі справи на Віденському конгресі вирішував «Комітет чотирьох», що складався із представників держав-переможниць – Англії, Росії, Австрії та Пруссії. Вони всіляко відстоювали принцип «легітимізму», принцип балансу і принцип винагороди переможців. Робочі засідання конгресу відбувалися в Державній канцелярії. У цій же залі в кінці кінців буде підписано й Заключний (підсумковий) акт Віденського конгресу (1814–1815 рр.) за безпосередньої участі Шарля Моріса де Талейрана-Перігора [14, с. 30–35].

Серед основних питань Конгресу був територіальний перерозподіл Європи (зміни кордонів Європи) на користь держав-переможниць, поновлення монархічної влади у Європі й запобігання будь якої можливості повернення Наполеона до влади. Розгром наполеонівської імперії, встановлення політико-дипломатичного квартету держав викликало надії на «взаємопорозуміння» у руслі старої багатоходової дипломатії придворних інтриг. Осмислення наслідків перекроювання Європи початку XIX століття і відбувалося саме у Відні на конгресі. Цей квартет (Росія, Австрія, Пруссія, Англія) – на початку свого зібрання – впевнено диригували Європою [13].

Дипломати Європи по завершенню Віденського конгресу роз'їхалися із Відня чітко усвідомлюючи, що хоча формально в Європі і виокремлюються п'ять «великих держав», насправді напрямок всієї міжнародної політики і дипломатії зосереджується в руках Росії, Австрії та Англії. Стосовно Пруссії та Франції, то всі також чітко усвідомлювали, що їм варто докласти ще багато зусиль, для досягнення цілком самостійного статусу і політико-дипломатичного впливу. Історичні підсумки та значення Віденського конгресу продовжують залишатися предметом прискіпливого дослідження науковців. Віденський конгрес зосередив свою увагу на проблемах мирного врегулювання в Європі. Однак, з цього питання між його учасниками виникли гострі суперечки, зокрема – територіальні [1; 6]. Віденський конгрес і його рішення здійснили величезний вплив на геополітичну карту Європи. Фактично за підсумками дипломатичних домовленостей сформувалася класична система пентархії (п'ятивладдя). Т.б., в Європі виокремилася п'ять великих держав, сили яких були практично рівнозначні й згода між якими забезпечувала мир в Європі наступні майже 40 років. Це: Англія, пануюча на морях; Франція, суттєво ослаблена, але завдячуючи місцеві дипломатів залишає за собою статус великої держави, на неї накладена

контрибуція, але її кордони було збережено; Пруссія надто сильно посилюється; Австрія відносно втрачає могутність і силу; Росія перебуває на вершині своєї могутності. Лише спільними зусиллями Росії, Австрії та Пруссії вдалося Наполеона перемогти і встановити порядок в Європі. Великі держави брали на себе відповідальність за збереження європейського світопорядку і за необхідності втручалися військовою силою заради збереження рівноваги або придушення революцій і повстань. Ця система отримала назву «Європейський концерт» [8].

«Європейський концерт» став основою світоустрою XIX ст. Англійською це поняття звучить як «the Concert of Europe», т.б. – «згода Європи». Але його дослівно переклали словом «концерт». Тим не менш, термін «Європейський концерт» набув загального визнання і більш правильно відображає сутність цієї системи [14, р. 196–209]. Великі європейські держави ухвалили, що відтепер вони будуть вирішувати всі суперечності мирним шляхом, виробляючи колективні рішення, подібно оркестру, де в кожного є своя партитура і музична партія. «Система європейського концерту» – це багатостороння дипломатія і система колективної безпеки XIX століття. Але ця система мала й слабкі місця, одним із яких було Східне питання. Віденський концерт завершився підписанням 9 червня 1815 року Заключного (генерального) акта, який в цілому включив у себе 121 статтю. Зрозуміло, що гостра дипломатична боротьба на Віденському конгресі не вирішила всіх проблем, які постали перед Європою початку XIX століття. Тому Європа і в подальшому розв'язувала територіальні суперечки, корегувала геополітичні проблеми, локалізувала точки біфуркації як на своїх територіях, так і територіях держав світу. Лише після 1918 року, коли завершиться Перша світова війна, кордони європейських країн будуть знову переглянуті...

Віденський конгрес можна назвати предтечою наступних самітів і дипломатичних форумів. Крім того, він став прообразом єдиної Європи. Саме на Віденському конгресі Росія заявила про себе як про європейську державу в політичному, дипломатичному, культурному й філософському плані. З 1815 року історія знала значну кількість конгресів, конференцій, самітів, з'їздів. Тим не менш, інтерес до Віденського конгресу не послаблюється і на сьогодні. Нині в наукових дослідженнях і публіцистичній літературі продовжується дискусія про те, чи змогла б віденська система міжнародних відносин слугувати прикладом для домовленостей, які забезпечать стабільність на планеті в теперішній час і створити в сучасному світі, наприклад, нове інституціональне утворення держав – «глобальний концерт» або «планетарний концерт». За будь яких політико-дипломатичних обставин вкрай важливо пам'ятати і про той інституціональний шлях, що веде до тривалого миру [2; 5, с. 101–104]. Зокрема, про той шлях, який на ціле століття проклав для Європи Віденський конгрес рівно двісті років тому.

Висновки. Віденський конгрес, «Битва дипломатів» (1814–1815 рр.) – це унікальне для свого часу політико-дипломатичне явище, за підсумками якого були випрацьовані принципи міждержавного діалогу, використання інститутів офіційної дипломатії та неформальної (кулуарної) дипломатії, елементів і норм дипломатичного протоколу, етикету й церемоніалу, які лягли в основу дипломатичної практики у всьому світі, а не лише в Європі. На політико-правовому

та дипломатичному рівнях Віденський конгрес ввів до політичного обігу або юридично закріпив такі засадничі терміни геополітики як – рівновага і баланс сил, великі держави, домінуючі держави, коаліція держав, нові кордони і території, плацдарми тощо. Віденська система заклала основи геополітичній епосі, основу якої становив імперський принцип контролю географічного простору. Віденський конгрес закріпив статус–кво європейських кордонів, які залишалися в такій конфігурації незмінними до середини XIX століття, уперше розробив систему мирного врегулювання міжнародних відносин і здійснив спроби створити дієві нові механізми взаємовідносин між монархами та їх народами.

Кульмінаційною біфуркаційною точкою переходу до нової системи міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії став саме Віденський конгрес (1814–1815 рр.), якому ми і приділили особливу увагу в даному дослідженні. Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про інституціональні та політико–дипломатичні витоки Європейського Союзу: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної історії. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико–дипломатичного світу в Європі доби Середньовіччя, раннього Нового і Нового часу, як інституційного кластеру міждержавних відносин.

Список використаних джерел

1. Документи для истории дипломатических сношений России с западными державами европейскими, от заключения всеобщего мира в 1814 г. до конгресса в Вероне в 1822 г. – Т. I. – СПб., 1823.
2. Сакун О. Ф. Дипломатическое ремесло / О. Ф. Сакун. – М.: Международные отношения, 2016. – 440 с.
3. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами / Сост. Ф. Ф. Мартенс. – Т. III–IV. Трактаты с Австрией. – СПб., 1876–1878; Т. XIV. Трактаты с Францией. – СПб., 1905.
4. Ціватий В. Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико–методологічний аспект) / В. Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268–274.
5. Ціватий В. Г. Теоретико–методологічне підґрунтя інституціоналізації та інституціональної теорії дипломатії доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.): історичний аспект / В. Г. Ціватий // Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії: Матеріали міжнародної науково–практичної конференції (м. Львів, 25–26 вересня 2015 року). – Львів, 2015. – С. 101–104.
6. Ціватий В. Г. Шарль Моріс де Талейран–Перігор (1754–1838) – віртуозний дипломат, мудрий політик чи злий геній доби Нового часу? (Інституційно–соціальний портрет XXI століття) / В. Г. Ціватий // Зовнішні справи. – Серія «Історичні науки». – 2016. – №06. – С. 30–35.
7. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI–e – XVIII–e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369 p.
8. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p.
9. Jarrett M. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon / Mark Jarrett. – London–New York: I.B. Tauris, 2013. – 522 p.
10. Lentz T. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814–1815 / Thierry Lentz. – Paris: Perrin, 2013. – 400 p.
11. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / Georges Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231 p.
12. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451–1789) / R. B. Mowat. – London: Hamden–Connecticut, 1971. – 311 p.
13. Webster C. K. The Congress of Vienna. 1814–1815 / C. K. Webster. – New York: Barnes and Noble, 1963. – 213 p.
14. Zieseniss Ch. J. Le congrès de Vienne et l'Europe des prince / Ch. J. Zieseniss. – Paris, 1984. – 366 p.

References

1. Dokumenty dlya istorii diplomaticheskikh snosheniy Rossii s zapadnymi derzhavami evropeyskimi, ot zaklyucheniya vseobshchego mira v 1814 g. do kongressa v Verone v 1822 g. – T. I. – SPb., 1823.
2. Sakun O. F. Diplomaticheskoe remeslo / O. F. Sakun. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 2016. – 440 s.
3. Sbranie traktatov i konventsiy, zaklyuchennykh Rossiey s inostrannymi derzhavami / Sost. F. F. Martens. – T. III–IV. Traktaty s Avstriey. – SPb., 1876–1878; T. XIV. Traktaty s Frantsiey. – SPb., 1905.
4. Tsviatyi V. H. Yevropeiska zovnishnia polityka doby rannoho Novoho i Novoho chasu: problemy instytutsionalizatsii (teoretyko–metodolohichniy aspekt) / V. H. Tsviatyi // Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. – K.: «DEMID», 2000. – Vyp. 4. – S. 68–274.
5. Tsviatyi V. H. Teoretyko–metodolohichne pidgruntia instytutsionalizatsii ta instytutsionalnoi teorii dyplomatii doby rannoho Novoho chasu (XVI–XVIII st.): istorychnyi aspekt / V. H. Tsviatyi // Suchasni tendentsii v istorii, sotsiologii, politologii ta filosofii: Materialy mizhnarodnoi naukovy–praktychnoi konferentsii (m. Lviv, 25–26 veresnia 2015 roku). – Lviv, 2015. – S. 101–104.
6. Tsviatyi V. H. Sharl Moris de Taleiran–Perihor (1754–1838) – virtuozy dyplomat, mudryy polityk chy zlyy henii doby Novoho chasu? (Instytutsiino–sotsialnyi portret XXI stolittia) / V. H. Tsviatyi // Zovnishni spravy. – Serii «Istorychni nauky». – 2016. – №06. – S. 30–35.
7. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI–e – XVIII–e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369 p.
8. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p.
9. Jarrett M. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon / Mark Jarrett. – London–New York: I.B. Tauris, 2013. – 522 p.
10. Lentz T. Le congrès de Vienne. Une refondation de l'Europe, 1814–1815 / Thierry Lentz. – Paris: Perrin, 2013. – 400 p.
11. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / Georges Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231 p.
12. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451–1789) / R. B. Mowat. – London: Hamden–Connecticut, 1971. – 311 p.
13. Webster C. K. The Congress of Vienna. 1814–1815 / C. K. Webster. – New York: Barnes and Noble, 1963. – 213 p.
14. Zieseniss Ch. J. Le congrès de Vienne et l'Europe des prince / Ch. J. Zieseniss. – Paris, 1984. – 366 p.

Tsviatyi V. G., Rector, the Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Ph.D., Associate Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Ukraine, Kyiv),
tsviaty@i.com.ua / tsviatyi@gmail.com

The latest trends in the theory and practice of European foreign policy and diplomacy of the era of the early Modern period: historical and institutional aspects

The article deals with the analysis of the foreign policy and diplomacy of the European states of the early Modern period (XVI–XVIII centuries). Particular attention is given to the institutional development of public and political opinion as well as to the institutional and diplomatic practices in Western and Central Europe. The author defines the directions of the theoretical and practical development of diplomacy and foreign policy in Europe of the early Modern period (XVI–XVIII centuries) as well as their formation peculiarities in the leading countries of Europe.

The Congress of Vienna (1814–1815 gg.) as a important historical event for political and diplomatic and institutional development of Europe is analyzed at the article. The attention paid to the diplomatic tools, national specifics and peculiarities of negotiations on the Congress of European countries. Results of the Congress of Vienna served as an important socio-economic, security, political and diplomatic European development. Practical achievements of the Congress of Vienna and the experience gained by European diplomacy of the late XVIII – early XIX century determined the future institutional development of world diplomacy, foreign policy and international law, not losing its relevance for today.

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, political and diplomatic system, the Vienna system of international relations, the Congress of Vienna (1814–1815), early Modern period (XVI–XVIII centuries), Europe.

Циватий В. Г., ректор Дипломатической академии Украины при МИД Украины, кандидат исторических наук, профессор кафедры дипломатической и консульской службы, Заслуженный работник образования Украины (Украина, Киев),
tsviaty@i.com.ua / tsviatyi@gmail.com

Новейшие тенденции в теории и практике европейской внешней политики и дипломатии эпохи раннего Нового времени: историко-институциональный аспект

По итогам сравнительного анализа внешней политики и дипломатии европейских государств раннего Нового времени (XVI–XVIII вв.) представлена модель европейской дипломатии исследуемого периода. Особое внимание уделяется институциональному развитию общественно-политической мысли и институционально-дипломатической практики в Западной и Центральной Европе. Определены направления развития теории и практики внешней политики и дипломатии в Европе раннего Нового времени (XVI–XVIII вв.), особенности их формирования и становления в ведущих государствах Европы.

В статье проанализирован Венский конгресс (1814–1815 гг.) как выдающееся историческое событие для политико-дипломатического и институционального развития Европы. Внимание акцентировано на дипломатическом инструментарии, национальной специфике и особенностях переговорного процесса европейских государств на конгрессе. Итоги Венского конгресса стали важным стимулом для дальнейшего социально-экономического, политического и дипломатического европейского развития. Практические достижения Венского конгресса и опыт, приобретённый европейской дипломатией конца XVIII – начала XIX вв., предопределили будущее институциональное развитие мировой дипломатии и международного права, не утратив своей актуальности и для сегодняшнего дня.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, политико-дипломатическая система, Венская система международных отношений, Венский конгресс (1814–1815 гг.), раннее Новое время (XVI–XVIII вв.), Европа.

* * *

УДК 351.86(746.1.)

Широв М. А.,
аспирант кафедры социально-гуманитарных дисциплин и иностранных языков, Европейский университет (Украина, Киев), mandra09@gmail.com

ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИИ ГОСУДАРСТВА ПОСТОЯННОГО НЕЙТРАЛИТЕТА

Целью статьи является исследование теоретических и практических аспектов эволюции содержания статуса государства постоянного нейтралитета в XX и в начале XXI в. Анализируется развитие положений V Гаагской конвенции «О правах и обязанностях нейтральных держав и лиц в случае сухопутной войны», принятой 18 октября 1907 г. Рассмотрены изменения в отношении основных субъектов мировой политики в нейтральных государствах между мировыми войнами, во времена функционирования Лиги Наций, после Второй мировой войны, с образованием ООН и после окончания Холодной войны, с учетом мощных глобализационных и интеграционных процессов, особенно на европейском континенте.

С помощью сравнительного, исторического, логического методов, диалектического и системного подходов определены основные характеристики внешней политики современного государства постоянного нейтралитета: предотвращение вовлечения в вооруженные конфликты и избирательный подход к членству в международных организациях; стремление к поддержке самодостаточного оборонного потенциала и гибкая политика, направленная на предотвращение эскалации возможного противостояния с другими странами.

Ключевые слова: нейтралитет, политика нейтралитета, Лига Наций, ООН, ЕС.

(статья друкється мовою оригіналу)

Под постоянным нейтралитетом обычно понимают международно-правовой статус государства, которое взяло обязательства: не участвовать в каких-либо войнах, которые происходят или могут произойти в будущем; воздерживаться от любых действий, способных вовлечь такое государство в войну, или усилить международную напряженность и конфронтацию с субъектами мировой политики. В связи с этим постоянно нейтральные государства не участвуют в военных (военно-политических) союзах, отказываются от размещения на своей территории иностранных военных баз, выступают за уничтожение всех видов оружия массового уничтожения, активно поддерживают усилия мирового сообщества в сфере разоружения, укрепления доверия и сотрудничества между государствами.

Вместе с тем усиливающиеся глобализационные и интеграционные процессы, особенно на европейском континенте, постоянно сужают возможности нейтральных государств в проведении независимой внешней политики. При этом конфликт экономических интересов и вопросов безопасности государства может приобретать в обществе остро дискуссионный характер, как это было в Ирландии и Швеции во времена принятия решения о вступлении в ЕС. К этому необходимо добавить появление новых опасностей, угроз, вызовов и рисков современного мира (в частности терроризма), для которых не существует государственных границ и международно-правовых норм. Неопределенности современного мира оказывают мощное воздействие на традиционную самоидентификацию граждан, в том числе нейтральных государств. Классические нейтральные государства Европы получили новых adeptов в разных уголках планеты, специфика государственного устройства и особенности внешней политики которых не укладывается в привычные рамки.

Вышеизложенное предполагает необходимость переосмысления содержания статуса нейтрального государства, а также его роли и места в современной композиции международных отношений, деятельности по поддержанию мира и безопасности на планете.

Исторические аспекты развития концепции государства постоянного нейтралитета рассматривались такими учеными, как К. Агиус, Р. Аустин, К. Блумфилд, К. Вахлбек, М. Демкер, О. Елгстром, В. Зартман, Й. Кунц, У. Лоэфел, Р. Реймонд, Р. Хед, К. Четч и другие. Общая теория политики нейтрального европейского государства стала предметом исследований Й. Байера, К. Блека, Б. Божека, К. Девайн, Т. Делеро, К. Кнорра, П. Лайон, С. Неффа, И. Новаковича, С. Сабеди, Р. Фалька, Т. Фишера, А. Фокса, С. Хоффмана и т.д.

Формулирование целей статьи. Мы рассмотрим эволюцию концепции государства постоянного нейтралитета с начала XX в. в контексте изменений композиции международных отношений, глобализационных и интеграционных процессов современности.

Впервые в мировой истории Швейцария, как нейтральное государство, была признана на Венском конгрессе в Вене в 1815 г. Это событие значительно повлияло на кодификацию прав и обязанностей государств, объявлявших нейтралитет во время вооруженных конфликтов и пытавшихся получить статус нейтральных на протяжении XIX и XX вв. Результатом этих целенаправленных усилий стала V Гаагская Конвенция, принятая в 1907 г., которая так и называлась – «О правах и обязанностях нейтральных государств и лиц в случае сухопутной войны» [1]. Свои фундаментальные характеристики относительно статуса нейтральных государств во время вооруженного конфликта в несколько модернизированном виде сохраняют доньяне. Среди них можно выделить наиболее важные: территория нейтральных государств неприкасаемая; противоборствующим сторонам запрещено использовать территорию нейтральных государств для перевозки своих войск и военной техники; запрещено использовать территорию нейтральных государств для мобилизации войск [2, с. 4].

Однако при этом не вводились ограничения или другие унифицированные регламентации к экономическим